

Politik Söylem Çalışmalarında Kolektivist Toplum ve Kültür İlişkisi

The Relationship Between Collectivist Society and Culture in Political Discourse Studies

Taylan Özgür ÜRESİN¹

Öz

Sosyal bilimlerde söylem çalışmalarının tarihi 1970'li yıllara kadar götürülebilir. Post-yapısalcı düşünürlerin, toplumsal değişkenleri açıklamada ideoloji kavramı yerine söylem kavramına merkezi bir rol vermesi, kavramın sosyal bilim araştırmalarında popüler hale gelmesini sağlamıştır. Bu dönemle birlikte sosyal bilimciler, söylemin dil ve göstergeler aracılığı ile toplumsal-kültürel bağlamdaki kullanımına önem vermiş, buradan hareketle politik davranışların ve sistemlerin karakteristik özelliklerini belirlemeye çalışmıştır. Bu noktada kültürün de politik arenada kendisini dil ve göstergeler aracılığı ile oluşturması, yapılacak çalışmalarda politik söylem ile kültür arasında sıkı bir bağ kurulmasına yol açmıştır. Kültürel öğeler, bir yandan insanların politik tutumlarını oluşturacak araç setini oluştururken, diğer yandan politikacılar bu araç setini kendi politikalarında kullanarak söylemlerine eklemişlerdir. Nitekim bu çalışmada da söylem, kültür ve toplum arasındaki bağa odaklanarak bu bağ oluşturulan teorik arka plan üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı, söylem ve kültür ilişkisinin kolektivist özellikler sergileyen toplumlarda politik ve sosyal yaşamı nasıl etkilediği ve bu etkinin politik söylem çalışmalarında hangi materyallere başvurarak incelenebileceğini ortaya koymaktır. Çalışmanın hedefi ise, kolektivist toplumlarda görülen “yüksek güç mesafesi” ve “yüksek belirsizlikten kaçınma” gibi kültürel özelliklerin, politik söylem çalışmalarının teorik arka planına ve söylem çözümlmelerine kaynak olan materyallerin incelenmesine alternatif bir bakış açısı oluşturmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Söylem, Kültür, Toplum, Kolektif Bellek, Güç Mesafesi, Belirsizlikten Kaçınma

Abstract

The history of discourse studies in the social sciences can be traced back to the 1970s. Post-structuralist thinkers, by giving central importance to the concept of discourse rather than ideology in explaining social variables, made the concept popular in social science research. During this period, social scientists began to emphasize the use of discourse in socio-cultural contexts through language and symbols, attempting to determine the characteristic features of political behaviors and systems. At this point, culture show itself in the political arena via language and signs has led to the establishment of a close link between political discourse and culture in the studies to be conducted. Cultural elements, on the one hand, form the toolset that shapes people's political attitudes, while on the other hand, politicians incorporate this toolset into their policies through their discourse. As a matter of fact, this study will focus on the connection between discourse, culture and society and the theoretical background that creates this connection will be emphasized. The aim of the study is to reveal how the relationship between discourse and culture affects political and social life in societies exhibiting collectivist characteristics and which materials can be used to examine this effect in political discourse studies. The aim of the study is to provide an alternative perspective to the theoretical background of political discourse studies of cultural characteristics such as “high power distance” and “high uncertainty avoidance” seen in collectivist societies, and the examination of materials that are the source of discourse analysis.

Keywords: Discourse, Culture, Society, Collective Memory, Power Distance, Uncertainty Avoidance

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, taylanou14@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4646-4535>

Makale Türü-Article Type: Derleme Makalesi/ Review Article

Geliş Tarihi/Received Date: 10.06.2024 – Kabul Tarihi/ Accepted Date: 02.09.2024

Atıf İçin/For Cite: ÜRESİN T. Ö., “Politik Söylem Çalışmalarında Kolektivist Toplum ve Kültür İlişkisi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2024;23(92):1745-1760

<https://doi.org/10.17755/esosder.1498634>

Lisans: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

GİRİŞ

Modern sosyal teori araştırmalarında “söylem”, toplumsal ve politik olanı açıklama noktasında sosyal bilimcilerin sıkça başvurduğu popüler kavramlardan biridir. Kavramın, dil ve toplumsal göstergeler aracılığı ile kişiler arası ilişkileri ve deneyimleri somut bir şekilde ortaya koyması, arkasında yatan nedenselliği irdelemede uygun bir yöntem sunmaktadır. Burada söylem kavramının kullanılmasındaki avantaj, onun dil üzerinden toplumsal iletişim ağlarına nüfus etmesi, sözel olmadığı yerlerde de simgeler ve çeşitli işaretler aracılığı ile sosyal yaşamın anlamını kavramamıza yardımcı olmasından gelmektedir.

Bu açıdan kültürel çalışmalarda da söylem kavramı ön plana çıkmakta, özellikle politik olanın toplumsal pratikler ve gündelik hayat üzerindeki etkilerinin incelenmesinde kavramdan yararlanılmıştır. Bireylerin tutum ve davranışlarının ardında yer alan kültürel öğeler bir politik bağlama/eyleme dönüştüğünde söylem, bu bağlamın ortaya çıkarılmasında dilsel ve göstergesel bir işlev görür. Nitekim bu çalışmada, söylemin politik yönüne odaklanarak onun toplumsal kültür ile olan bağının teorik arka planda nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı, söylem ve kültür ilişkisinin kolektivist özellikler sergileyen toplumlarda sosyal ve politik yaşamı nasıl etkilediğini ve bu etkinin politik söylem çalışmalarında hangi materyallere başvurarak incelenebileceğini ortaya koymaktır.

Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, söylem kavramının bir analiz birimi olarak ideolojiden bağımsızlığını nasıl kazandığının tarihsel arka planındaki tartışmasına yer verilecektir. Bu bölümde yapısal ve post-yapısal düşüncelere yer verilerek, söylem kavramının toplumsal değişkenleri açıklamada merkezi hale gelmesini sağlayan özne-iktidar tartışmaları Foucault, Althusser, Williams ve Laclau-Mouffe gibi düşünürler üzerinden incelenecektir. Ardından söylemin toplumsal yönüne değinilerek eleştirel dil çözümlemecilerinin politik söylem-kültür bağlantısını nasıl işledikleri ele alınacaktır.

Bu noktada kültürün politik söyleme ve eyleme dönüşümünde önemli rolü olan kolektif hafıza kavramına değinilecek, burada Durkheim, Halbwachs, Connerton, Assmann ve Mead gibi düşünürlerden yararlanarak, onların kolektif hafıza üzerinden kurduğu toplum-kültür ilişkisi ana hatları ile özetlenecektir. Son olarak, bu sistematik çerçevede kurulan toplum-kültür bağlantısının kolektivist toplumlarda bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki etkisi, Triandis, Kağıtçıbaşı ve Hofstede'nin çalışmalarına atıfta bulunarak değerlendirilecek, politik söylem araştırmaları üzerindeki etkileri de incelenecektir. Çalışmanın sonunda, kolektivist toplumlarda görülen “yüksek güç mesafesi” ve “yüksek belirsizlikten kaçınma” gibi kültürel özelliklerin, politik söylem çalışmalarının teorik arka planına ve metin çözümlemelerinde kullanılan materyallerin incelenmesine alternatif bir bakış açısı oluşturması hedeflenmiştir.

1. SÖYLEM ÇALIŞMALARININ KAVRAMSAL ARKA PLANI

Sosyal bilimlerde söylem çalışmaları, 1970'li yıllarda başladığı söylenebilir. Her ne kadar söylem kavramı üzerine bu tarihten önce yapılan araştırmalar olsa da, kavramın gündelik yaşamın olağan durumlarına, toplumsal ve işlevsel yönlerine bu tarihlerden itibaren daha çok eğilindiği görülmektedir. Bu dönemde toplum bilimciler, söylemin dil aracılığı ile toplumsal-kültürel bağlamda kullanım değişkenliklerine dikkat çekmiş, sosyal olayları ve olguları anlamlandırmaya çalışmışlardır (Kocaman, 2003: 3).

Sosyal bilimcilerin söylem kavramına ilgisinin bu tarihlere yansımaları, post-modern düşüncenin ortaya çıkması ile de yakın ilgisi vardır. Berman (2012), kendilerini post-modern olarak tanımlayan 1960 sonrası düşünürlerin, modernizmin “büyük anlatıları”nın oluşturduğu katı bürokratik düzenin tahakküm ve köleleştirmeye neden olduğunu, dolayısıyla aydınlanma düşüncesinin ilerlemeci, kişisel özgürlük ve mutluluk vadeden fikirlerinin iflas ettiğini öne sürdüklerini belirtmiştir.

Yeni dönemde toplumsal-kültürel değişkenleri yorumlamak için “büyük anlatılar”ı terk etmeye başlayan düşünürler, bu anlamda söylem kavramını ideolojiden ayırarak onu, toplumsal değişkenleri açıklama noktasında başat bir kavram haline getirmeye çalışmışlardır (Sancar, 2014). Burada ideolojiye yönelik temel itiraz, onun toplumsal yapıyı ve güç ilişkilerini sabit ve homojen bir bakış açısı ile almasından gelmektedir. Nitekim, bu dönüşümün önemli isimlerinden Foucault, homojen bir varlık olarak özne tahayyülünü kabul etmeyerek, toplumsal olayların ve güç ilişkilerinin karmaşık yapısının salt ekonomik determinizm ile belirlenemeyeceğini öne sürmüştür. Foucault; iktidar, özne ve güç ilişkilerinin tek bir noktada sabitlenemeyeceğini, aksine iktidarın toplum içerisinde dolaştığı önermesinden yola çıkarak bu ilişkiler ağının yorumlanmasında söylem kavramının kullanılması gerektiğini belirtmiştir (Foucault, 2007, 2015, 2016; Mills, 2003; Keskin, 1999).

Foucault’un yanı sıra Laclau ve Mouffe da, toplumu ve özneyi salt altyapı-üstyapı kavramıyla açıklamaya çalışan “özcü” kavrayışı reddetmiştir. İkili, toplumsal failin bütüncül, sabit ve değişmez bir nitelikte olmadığını öne sürerek onun “merkezsizliği”ne vurgu yapmış, bunu anlamlandırmak için de ideolojinin “yanlış bilinç” kavramsallaştırmasını değil, failerin değişken konumlanışlarının nedenlerini ortaya çıkarabilecek “söylem” özelliklerini kullanmışlardır (Laclau ve Mouffe, 1992: 140).

Foucault ile Laclau ve Mouffe’un ideoloji kavramına karşı bu çıkışları, onların Marksizm’in Ortodoks yorumuna karşı bir çıkışları anlamına da gelmektedir. Althusser’in iktidarı merkeze alan ve ideolojilerin özneleri kurma noktasındaki gücünü öne çıkaran “yapısalcı” yorumuna karşı Foucault, Laclau ve Mouffe’un temsilcileri olduğu “post-yapısalcı” düşünce, söylemi ön plana alan bir özne-iktidar analizine girişmiştir.

Althusser, toplumun merkezine bireyleri yerleştirmemektedir. Aynı şekilde tarihin bir öznesi olarak da görmemektedir. Althusser’e göre tarihin öznesi, üretim ilişkileridir ve bu anlamda bireylerin değil sınıfların tarihi vardır. Bireyler, bu sınıflar tarihi içerisine yerleştirilen yapısal ilişkilerin özneleridir. Bu noktada ideolojinin önemi, üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve birey olarak öznelerin bu üretim ilişkilerinin güdümü altındaki pratiklere yerleştirilmesini sağlamasıdır (Carloy, 2015: 120-121). Diğer bir deyişle ideoloji, özneye dışsal koşullar tarafından ve toplumsal yapının bir tür zorunluluğu olarak eklenir. Böylece özneler, egemen değerler çerçevesinde sisteme uyumlu hale getirilirler (Sancar, 2014: 49).

Özneye, ideoloji karşısında edilgen bir rol veren Althusser (2006), üretim ilişkilerinin yeniden üretimi ve öznelerin egemen sisteme entegrasyonu konusunda devleti ve onun aygıtlarını ön plana çıkarır. Devlet, ideolojik ve baskı aygıtları aracılığı ile üretim ilişkilerini yeniden üretir ve ideolojik üstyapı ile birlikte öznelerin oluşmasını sağlar. Onun söylem teorisine katkısı da ideolojilerin özneleri oluşturma ve onların toplumsal konumlarındaki tabiiyetlerini oluşturan “çağırılma” kavramıyla olmuştur. “Çağırılma”, özneyi, özgül söylemsel bağlamlarında konumlandırmaktadır. Purvis ve Hunt’un (2014: 20) yorumlayışı ile “[B]ireyler, söylem vasıtasıyla özneler olarak çağırılırlar; ideoloji, söz konusu söylemler vasıtasıyla kurulan toplumsal kategorilerin (sınıflar, gruplar vb.) çıkarlarını ifadelendirmekte yetersiz kalan belirli söylem biçimlerini temsil eder.”

Althusser’in son kertede devleti üst belirleyen olarak iktidar ve güç ilişkilerinin kaynağı gördüğü yapısalcı modeline karşı Foucault, güç ilişkilerinin devletle eşdeğer tutulamayacak bir parçalılığa sahip olduğunu iddia eder (Mills, 2003: 122). Aynı şekilde, ideoloji tarafından belirlenmiş verili bir özne kavramlaştırmasına da karşı çıkan Foucault, özneyi tarihin merkezine koyar. Onun bakış açısında öznenin kendisi, belli tarihsel söylemler ve pratikler aracılığı ile kurulmuştur. Bundan dolayı da özneyi kendi tarihsel kökeninin bakış açısı ile çevreleyen ideoloji gibi kurucu roller, öznenin tarihsel süreçteki öznel deneyiminin açıklanmasını engellemektedir (Keskin, 1999: 16).

Öznenin kendi tarihi sürecindeki bu değişken durumu ve güç ilişkilerinin devletin sınırlarını aşması, iktidarın konumunu değiştirmiştir. Artık iktidar, toplumsal alana yayılmış söylem ve pratiklerin öznel üzerindeki etkisi ile tanımlanmıştır (Deveci, 1999: 29; Finlayson ve Martin, 2006: 167). Aslında Foucault, iktidar ilişkilerinde devletin önemini göz ardı etmez. Burada iktidarın her yerdeliği ile bahsetmek istediği, kavramın artık eskisi gibi sadece “zorlayıcı” değil “yapıcı” olarak da üretken olduğudur. 17.yy’a kadar süren kısıtlayıcı, cezalandırıcı, negatif olan geleneksel hukuki-söylemsel iktidar modelinin yerine, üretkenliği artırmaya çalışan, olumlayıcı, arzuyu düzenleyen yeni iktidar modelinin ortaya çıktığını, bu modelin de sadece tek bir merkezden değil, yaşamın her alanında “disiplin” edici bir etkiye sahip olduğunu belirtir (Miller, 1989: 122; Foucault, 2007, 2015, 2016).

Bu yeni tekniklerle donanmış iktidar modelinin en önemli gücü ise “bilgi”dir. Söylemsel bir güç olan bilgi, dil pratikleri aracılığı ile toplumsal pratiklerde kendisini gösterir ve öznel arasındaki güç ilişkilerinin belirleyicisi olur. Bilgi, toplumsal dolaşımındaki bu gücünden dolayı iktidar mücadelesi aşağıdan yukarıya doğru bir yol çizer ve nihai egemenliğin olanağı, öznel içerisinde yaşanan mücadelenin sonucuna göre biçimlenir (Deveci, 1999: 30, 36). Başka bir deyişle Foucault’a göre söylem, ele geçirilen iktidardır (Purvis ve Hunt, 2010: 26).

Foucault’un bilgi-iktidar ve söylem üzerine temellenen bu anlayışından bir diğer post-yapısalcı ve post-Marksist düşünürler Laclau ve Mouffe’a geçtiğimizde, ideoloji ve öznenin merkezsizliği noktasında benzer düşünceleri paylaştıklarını söyleyebiliriz. Burada öncelikle Laclau ve Mouffe’un, iktidarın söylem hegemonyası altında öznelin nasıl kurtulabileceğine dair daha stratejik çözümler ürettiği söylenebilir. Nitekim Foucault (2015), “biyopolitika” adını verdiği yeni iktidar tekniğinin özne üzerindeki tahakküm etkisinin ancak öznenin tarihsel süreçteki değişkenliğinden yararlanarak, iktidarın biçimlendirdiğinin dışında farklı bir özne biçiminde kendini tanımlaması ile kalkabileceğini belirtir. (Foucault, 2016: 68).

Buna karşılık Laclau ve Mouffe, söylemin iktidarlara tam kapanamamasından kaynaklı farklı hegemonya stratejileri üreterek, iktidar tahakkümünden kurtulunabileceğini ileri sürerler. Birlikte kaleme aldıkları *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* (1992) kitabında, Gramsci’den hegemonya kavramını ödünç alarak, hâkim hegemonya karşısında verilecek “mevzi savaşı” ile kurulacak “karşı-hegemonya”nın bir çıkış yolu olabileceğini iddia ederler. Diğer yandan Mouffe (2017) ek olarak, toplumun heterojenliğini “agonistik siyaset” anlayışıyla bir araya getirmeyi planladığı “radikal demokrasi” modeli ile de diğer bir çıkış yolunu sunmuştur.

İkilinin bu stratejileri nasıl kurduğuna kısaca baktığımızda, ideoloji kavramının Marksist öğeleri barındırdığı ve indirgemeciliği anımsattığı için geri planda bıraktıkları görülür. Hiçbir öznenin verili bir farklılıklar alanına sabitlenemeyeceğini ve öznenin heterojenliğe sahip olan toplumsal alan içerisinde söylem pratikleri doğrultusunda özne haline geldiğini öne sürmüşlerdir (Purvis ve Hunt, 2010: 28-30; Finlayson ve Martin, 2006: 161). Bu anlamda sınıfsal ilişkileri barındıran ideoloji kavramı yerine heterojenlik içindeki farklılığı yorumlayabilecek söylem kavramı, iki düşünür için daha ön olana çıkmıştır.

Bu heterojenlik içerisinde söylemin nasıl bir bütünlüğe sahip olacağı sorununa Laclau ve Mouffe, “eklemlenme” kavramıyla çözüm üretmiştir. Eklemlenme pratiklerinin kimlikler arası ilişkilerdeki bağlayıcı özelliğine değinen düşünürler (Laclau ve Mouffe, 1992: 130), bu pratiklere dayanan söylem yapılarının farklı konumlar oluşturarak kendi öznellik alanlarını kurabileceklerini belirtirler². Bir anlamda alternatif antagonizma ve mücadelelere tabi olan

²Dursun, Çiler, “İdeoloji Yaklaşımları Çerçevesinde Dil, Söylem ve Siyaset”, Erişim Yeri: <https://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/81-ideoloji-yaklasimlari-cercevesinde-dil-soylem-ve-siyaset>, Erişim Tarihi: 20.03.2024

söylemlerin temel hedefi, söylemsellik alanına egemen olan bir merkez inşa etmektir (Purvis ve Hunt, 2010: 30). Laclau ve Mouffe bu merkezin inşasının, farklı dünya görüşlerinin ve bunların potansiyel karşıtlıklarının, eklemleyici pratikler aracılığı ile söylemler arası eşdeğerliğini oluşturarak kurulacak hegemonya ile mümkün olduğunu öne sürerler (Sancar, 2014: 60-61).

Buraya kadar anlatılan bölümde söylemin yapısalcı ve post-yapısalcı modelde nasıl ele alındığı alanın başlıca önemli isimleri üzerinden özetle değerlendirildi. Kavramın, ideolojiden kendisini sıyrarak sosyal bilimlerde önemli bir araştırma konusu haline gelmesinde bu tartışmaların yeri önemlidir. Yazının başında da belirtildiği üzere, post-modernizm ile birlikte ileri sürülen modernizm eleştirisiyle artık, iktidar, güç ve hegemonya ilişkilerini söylem üzerinden inceleme daha etkili görülmüştür. Şüphesiz bu tercihteki en önemli etmen, ideoloji kavramının özneye ve toplumsal yapıya olan merkezi bakış açısına karşın post-yapısalcıların onların değişkenliğine yaptıkları vurgudan gelmektedir (Finlayson ve Martin, 2006: 158-159).

Foucault'un, iktidarı toplumsal alanın her yerine indirip buradaki söylemselliğin hem iktidarı hem direnişi kurduğu düşüncesi (Özmağas, 2012: 58) ve Mouffe'un, kolektif kimliklerin söylem aracılığı ile farklı şekillerde inşa edilebileceği görüşü (Mouffe, 2017: 65), kavramın, toplumun kendi dünyasında analiz edilmesinin önünü açmıştır.

2. SÖYLEM ÇALIŞMALARININ TOPLUMSAL YÖNÜ

Yapısalcılık tartışmaları sonrasında söylemin popülerlik kazanmasıyla kavramın, kültür ve gündelik hayat üzerinden toplumun incelenmesinde de tercih edilir hale geldiğini belirtmiştik. Özellikle eleştirel dil bilimcileri ve söylem çözümlemecileri, kültürün ve onun etki ettiği gündelik hayatın toplum üzerindeki davranış ve tutumları nasıl etkilediğini, söylem yapılarına ve içeriğindeki politik bağlamlarına da vurgu yaparak açıklamaya çalışmışlardır.

Fairclough (2003a), eleştirel söylem çözümlemesini, dil ve göstergesel biçimleri içeren söylemsel pratikleri, birey ve toplum arasındaki diyalektik ilişkide ortaya çıkarma yöntemi olarak tanımlar. Fairclough bu ilişkiyi çözümlenmeye çalışırken, söylemin rolündeki değişkenliğe dikkat çeker. Onun açısından toplumsal pratiklerde söylemin rolü, pratikler içerisindeki zamansal değişkenliklere göre daha az ya da daha önemli olabilir. Bu tanımlama bize, eleştirel söylem çözümlemecilerinin toplumsal pratikleri ve gündelik hayatın değişkenliğini incelemede daha hermeneutik bir bakış açısı sunduğunu göstermektedir. Nitekim Wilson da (2003) eleştirel söylem modelinin politik yönüne vurgu yaparak, söylemin sınırlarının net kavramlarla çizilmesindeki zorluğun nedenini toplumsal pratiklerin bu değişkenliğinde görür. Wilson, bu zorluğu aşmak için araştırmacının, kendi politik söylem sınırlarını ve bakış açısını belirleyerek, inceleyeceği söylem alanını daha açık hale getirmesi gerektiğine işaret eder. Çünkü Wilson'a göre politik dil, bir anlamda manipülasyon aracı görevi de görür ve bu anlamda araştırmacıların nesnel anlayıştan çok kopmamaları için, kendi bakış açıları ve inceleme modellerinde iyi bir denge tutturmaları gerekmektedir.

Wilson'un kaygılarının haklılığı ile birlikte, eleştirel söylem çözümlemesinde politik söylem-toplum arasındaki kurduğu bağ önemlidir. Örneğin Türkiye gibi toplumsal yapıların güçlü olduğu ülkelerde söyleme etki eden nesne ve olguları inceler ve sınıflandırırken, içinde bulunulan toplumsal yapının değişkenlikleri (Zeyrek, 2003: 27) önem arz etmektedir. Bu anlamda Çoban'ın tüm kolektif söylemlerin ve eylemlerin toplumsal bilinç yapısının üzerinde kurulduğu ve etkilerinin içsel olarak barındırdığı görüşü (Çoban, 2003: 282), söylem-toplum arasındaki ilişkiyi gösterme açısından iyi bir tespittir. Fakat Çoban'ın kolektif söylemler ve eylemlerin "tümünü" toplumsal bilinç yapısı içerisinde değerlendirmesi yerine Fairclough'un (2003b: 166) söylemsel değişimler üzerine yapılacak çalışmalarda söylemsel olayın hem

toplumsal hem kurumsal düzenine odaklanılması gerektiği görüşü, Wilson'un bahsettiği çözümlene dengesini kurmak açısından daha yararlı olacaktır.

Söylemin toplumsal yapısının incelenmesine odaklanıldığında ise, “kültür” kavramıyla karşılaşılmaktadır. Nitekim bu çalışmada, politik söylemin oluşumuna yönelik topluma atfedilecek etkin role dayanak olarak onun yapısında bulunan değişkenler öne sürülecekken, bu varsayımın arka planında ise “kültür” (onun özelinde kolektivist kültür) olduğu savunulacaktır. Çünkü bireyin kimliği, içinde yaşadığı toplumun kültürel kimliğini alarak oluşur. Bu anlamda bireyin iletişim farkındalığı, onu sarmalayan kültürel/toplumsal kimliğin belli bağlamlarda kullanılan yazılı ve dil dışı anlatım yollarını pratiğe dökmesi ile içselleştirilir (Zeyrek, 2003: 35-36).

Bu içselleştirme ile birey, içinde bulunduğu toplumda edindiği konum ile toplumsal yaşama katılmakta ve söylemin üretilmesinde etkili olmaktadır. Burada kültürün rolü, bireyin kimliğini oluşturmada ve anlamlandırmasında yatar. Bireyin topluluk içerisinde diğerleriyle etkileşimi sonucu ortaya koyduğu söylem, o topluluk için geçerli kültürel ölçütler düzeyinde varlık bulur (İlgin, 2003: 287- 288). Böylece birey, kimliğini edindiği topluluğun geçerli kültürel ölçütlerine göre tutum, davranış ve söylemini oluşturur.

Toplumsal düzeni oluşturan tutum ve davranışlar ise, Williams'a göre diyalektik bir süreç içerir. Onun bakış açısında kültür, bize toplumsal hayatta yaşanan değişimleri yorumlayabilme imkânı sağlar. Çünkü kültür bir toplumsal düzenin kurulması, öğrenilmesi ve yeniden üretilmesinde basit bir kavram olarak değil, aksine tüm bunların gerçekleşmesindeki temel öğeleri oluşturan bir kavramdır (Oğuz, 2011: 128, 134). Nitekim Hall da, kavrama popüler kültür üzerinden bakarak onun tüketicisi olduğu insanın, kültürün çıktıları ile neler yaptığının politik bir önem taşıdığını söyler. Bu yüzden kültürü, salt bir ekonomik altyapının yansımaları değil toplumun kurucu öğelerinden biri olarak tanımlar (Oğuz, 2014: 129-130).

Yeniden Williams'a dönersek o, kültürün diyalektiği ve toplumsal/ekonomik ilişkiler içerisindeki yeri üzerine yaptığı tartışmayla, kavramı Marksist açıdan yeniden yorumlamıştır. Williams'a göre altyapı, sabit ekonomik soyutlamadan kurtarılıp tarihsel süreçte temel çelişkiler ve çeşitlilik gösteren insanın özgül pratikleri içerisinde yeniden ele alınması gerekmektedir (Williams, 2013: 48). Çünkü etkin bir hakim kültür yaratımında kültürel öğeler zaman içerisinde bir diyalektik süreç izler. Bu diyalektik süreç içerisinde geçmiş ve şimdinin tüm anlam ve pratiklerinden bazıları seçilir, bazıları geri plana itilir. Dahası seçilen anlam ve pratikler zamana göre yeniden yorumlanıp hâkim kültüre eklenip özdeşleştirilir. Williams, “seçili gelenek” diye tanımladığı bu sürecin sonunda oluşturulacak hâkim kültürün, uygulanmasında ve yeniden yorumlanmasında “eğitim kurumları” ve “aile”nin önemli rol oynadığını öne sürer (Williams, 2013: 54).

Buradan, kültürün salt üstyapısal değil altyapısal bir etken de olduğunu ve söylemin, toplumsal diyalektik içerisindeki değişimlerle nasıl farklılaşabileceğini görmek mümkündür. Williams bu yorumlama ile bize, kültürün toplumsal yaşamdaki değişimlerini anlamlandırabilmede, sadece üstyapıdan değil toplum ve onun aile gibi kurumları aracılığı ile de bakma fırsatı vermiş oluyor.

Bu noktaya kadar eleştirel söylem çözümlenmecilerinin, söylemin toplumsal pratikler ve gündelik hayattaki etkilerinin hermeneutik tavrıyla okunmasını elverdiğine ve bu etkilerin politik yönünün belirsizliğinden nasıl kurtulabileceğine değinildi. Diğer yandan söylemin toplumsal pratiklerde incelenmeye başlanması ile toplumun bu noktadaki etkin rolünün kültür üzerinden nasıl açıklanabileceği gösterilmeye çalışıldı. Buradaki tartışmalar, söylem-toplum-kültür bağlantısını kurmak için önemlidir. Bu noktaya kadar yapılan okumalarda eleştirel söylem modeli ile bu bağlantının kurulabileceği görülmüştür.

3. KÜLTÜR ve KOLEKTİF HAFIZA

Bir önceki bölümde söylem-toplum-kültür arasındaki ilişkinin söylem-toplum kısmına daha ağırlık verilirken, bu bölümde kültürün toplum üzerindeki etkisinin arka planı üzerine ağırlık verilecektir. Çalışmada, toplumun politik söylemi üretmesi ve uygulamasında etkin bir rolü olduğunu savunurken, bu etkin rolde kültürün önemli bir işlev gördüğü belirtilmişti. Bu noktada, Durkheim (2019) ve onun görüşlerinin izinden giden Halbwachs (2018), Connerton (2019), Assmann (2018), Mead (2019) ve Turner vd. (2018) gibi düşünürlerin fikirleri açıklayıcı olacaktır. Onların “kolektif hafıza” üzerinden oluşturdukları toplum-kültür bağlantısının “kolektivistik toplum”larda bireyin tutum ve davranışlarını nasıl etki ettiğini ise bir sonraki başlıkta Triandis (1995), Hofstede (2001) ve Kağıtçıbaşı (2019) gibi düşünürlerin sınıflandırmaları üzerinden inceleyeceğim.

Durkheim ve onun izinden giden sosyal bilimciler, politik kültür araştırmalarında kültürü ve onun politik yönünü geri plana iten yaklaşımların aksine, kültürü toplumsal durumların simgesel boyutu olarak benimsemişlerdir. Politik kültürü de, söylemin sembolik olarak yapılandırılması ve bu söylem kalıplarının mantığını anlamlandırma olarak tanımlamışlardır. Bunu yaparken, kültüre verili bir varsayımlar ön kabulü üzerinden değil kendi şartları içinde gözlemlenmesi ve yorumlanması gereken bir anlayışla yaklaşmışlardır (Olick, 2014: 184).

Durkheim’ın toplumu vurgularken kültür kavramını ön plana çıkarması, kavramın bireyler üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Durkheim’a göre, toplum karşısında bireyin üstünlüğünden söz edilemez ve bireysel bilinci oluşturan güç toplumdur. Aynı şekilde toplum, bireylere rağmen kendisini sürdürülebilir kılarak otoritesini kişilere aktarabilmektedir. Haliyle Durkheim, bireylerin kendilerini geniş yetkilere sahip bir politik sistem içerisinde bulduklarında, bunun nedenlerini sistemin kendi biçimselliğinde değil, içinde buldukları toplumun doğasında aramaları gerektiğini belirtir. Bu noktada birinci etmen toplumun ortak değerleri, inançları ve duyguları olurken, lider de bu özellikleri üzerinde toplayan kişi olarak ikincil rol oynamaktadır (Durkheim, 2019: 88-89, 145).

Burada toplumsal yapılar, kişileri belirli tutum, pratik ve davranışlara iten kuralları ve değerleri oluştururken, aksi hareketlerde bulunanlara da yaptırım uygular. Buna paralel olarak kişiler de mevcut buldukları toplumların kolektif hafızalarında yer almak için bu norm ve inançları benimsemektedirler (Turner vd., 2018: 367). Dolayısıyla toplumun ileri sürdüğü kurallarda geçicilik veya tutarsızlık ortaya çıksa dahi yasal bir yaptırım aracı haline (Durkheim, 2019: 98) gelir ki bunu gerçekleştirmediği yerde de “anomi” ortaya çıkar (Turner vd., 2018: 361-365).

Durkheim ile benzer çizgide ilerleyen Halbwachs da, bireysel hafızanın üzerindeki kolektif hafızanın gücünü “hatırlama” kavramı üzerinden işler. Halbwachs, hatırlama kavramını iki yönlü olarak görür ve sadece toplumun bünyesinde bulunduğu bireyleri anımsamasını değil, aynı zamanda bireylerin de ait oldukları grupla olan ortak hafızayı anımsaması gerektiğini ileri sürer (Halbwachs, 2018: 19-20). Diğer bir anlamda, kolektif ve bireysel hafızanın birbirleri ile özdeşlik kurmaları gerektiğini belirtir. Burada kolektif hafıza bireysel olanı kuşatır, fakat tam bir bütünlük içinde kuşattığı söylenemez. Çünkü birey, zaman zaman kendi kişisel anılarını gruba nakletmeye çalışabilmektedir. Ama bu anılar, grup içindeki kolektif hafızanın norm ve değerlerine göre şekil değiştirmektedir. Bu nedenden dolayı kurulamayan tam bütünlük neticesinde bireyler, grup içerisindeki statüleri ve diğer üyeler ile olan ilişkilerine dayanarak kolektif hafızanın gücünü daha fazla kullanma olanağına sahip olabilmektedirler (Halbwach, 2018: 39, 46).

Halbwach’tan sonra Assmann ve Connerton’a baktığımızda ise iki düşünürün, kolektif hafızanın güç aldığı kültürel olgular üzerinden toplum-kültür ilişkisine katkıda buldukları

görülmektedir. Assmann da Halbswach gibi hatırlama kavramına atıf yaparak, bireysel belleğin din, aile ve ulusal topluluklar gibi etmenler ile şekillendiği ve müdahil olduğu grubun hatırlama ritüelleri ile de kendisini yenilediğini belirtir. Assmann'a göre birey, kültürün aktarıcılığı ile "ben"den "biz" haline gelerek ortak aidiyet, norm ve değer yapılarını üretmektedir. Ayrıca, tapınak, temsiliyet, ideoller ve semboller gibi özellikler ile de kültürel belleğin oluşmasına yardımcı olmaktadır (Assmann, 2018: 23, 28).

Connerton ise, iki düşünürü alternatif olarak kolektif hafızanın oluşumunda "tören" kavramını ön plana çıkarmaktadır. Connerton'a göre bugünkü davranışlarımızın oluşmasında geçmişteki yaşadığımız ve karşılaştığımız olayların ve olguların önemi vardır. Bu açıdan törenler, kolektif hafızaya iletilmesi gereken şeyleri, resmi biçimler olarak kitlelere iletilmesinde ve toplumsal istikrarın sağlanmasında önem taşıdığı gibi, lanet, kutsama, minnettarlık, boyun eğme ve şükretme gibi duygu kalıplarının da iletilmesinde ve yeniden üretilmesinde etkin rol oynamaktadır (Connerton, 2019: 1-11, 101-102). Burada Assmann da benzer bir sınıflandırma yapmış ve resim, giysi, dans, yeme-içme, dövme, mekân ve anlatı gibi toplumun kültürel kimliğini oluşturacak göstergelerin bireysel belleğin oluşumuna etki ettiğini belirtmiştir (Assmann, 2018: 60, 149).

Bu bölümde değinilecek son düşünür olan Mead'e baktığımızda, bireyin toplum içerisindeki davranışlarını sosyal psikoloji yönünden ele aldığı görülmektedir. Önceki düşünürler gibi Mead de, bireyi toplumsal yapıdan ayrı bir yere koymaz ve bellek kavramını toplumsal deneyimler üzerinden inceler (Mead, 2019: 45, 77, 171). Mead'e göre, bir "sosyal ben" olarak toplum, davranışların nasıl olması gerektiği ve o davranışların oluşumuna etki eden toplumsal değerleri üyelerine sunmaktadır. Bir "ferdi ben" olarak birey ise, üyesi olduğu toplumun "sosyal ben"ine göre davranış pratiklerini oluşturmada ve şekillendirmektedir (Mead, 2019: 32). Ayrıca, "sosyal ben"e dahil olan diğer üyelerle aynı özdeşliği kurarak "öteki" haline de gelir ve bir anlamda toplumun üyeleri, birbirlerinin yerine geçtiği "genelleştirilmiş öteki" haline gelirler. Toplum, "genelleştirilmiş öteki" olarak, kendisini ilgilendiren eylemleri ve davranış pratiklerinin özdeşliğini üyeleri arasında kurarak, farklı "ben"lerden aynı davranışı sergilemesini sağlamaktadır (Mead, 2019: 180-181, 219, 226).

Özetle bu bölümde değinilen düşünürlerle baktığımızda, toplum-kültür ilişkisinde kolektif hafızanın etkisini daha fazla vurguladıklarını görmekteyiz. Ele alınan düşünürler, her ne kadar bireysel hafızanın da toplumsal kültürün şekillenmesinde etkisi olduğunu göz ardı etmemiş olsalar da, nihayetinde kolektif hafızanın etkisini daha ön planda tuttukları için, Olick'in (2014: 202) dikkat çektiği indirgemecilik tehlikesine düşme riski ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, kolektif hafızanın bireyler üzerindeki güçlü etkisi açısından düşünürlerle katılmakla birlikte, bireylerin de kolektif hafızanın değer, norm ve davranış pratiklerini oluşturmadaki etkisinin es geçilmemesi gerekmektedir. Eğer kolektif hafıza bireylere dışsal bir süreçle etki ediyorsa, bireysel hafızanın da bu dışsallıkla özdeşleşmede etkin bir rolü vardır. Diğer bir deyişle, bireysel ve kolektif hafızayı iki farklı yapı olarak değil (Olick, 2014: 203), bir madalyonun iki yüzü şeklinde birbirinin tamamlayıcısı olarak görmek ve toplumsal yapıların sahip olduğu farklı kültürel dinamikleri de göz önünde bulundurmada, indirgemecilik tehlikesinden kaçınmada yardımcı olabilir.

4. KOLEKTİVİST TOPLUM ve KÜLTÜR

Bir önceki bölümde, toplumun kolektif hafıza üzerinden bireyleri nasıl kendi içerisine aldığına ve kolektif hafızanın oluşmasındaki kültürel öğelerin önemine değinildi. Bu bölümde ise, kolektif hafızaların "kolektivist" (holistik, toplulukçu) toplum yapısına sahip ülkelerde hangi semptomlar aracılığı ile kendisini gösterdiğine değinilecektir.

Kağıtçıbaşı, bireycilik-toplulukçuluk kavramlarını “değerler odaklı” ve “benlik odaklı” olarak iki şekilde incelemiştir. Değerler odaklı yaklaşımda, sosyal normlar ve konvansiyonlar üzerinden bir bireycilik-toplulukçuluk tanımı yapmıştır. Bu noktada, çıkarların grubun değerlerine göre belirlendiği yerleri “toplulukçu”; bireysel değerlere göre belirlendiği yerleri “bireyci” olarak belirlemiştir. Buna karşılık benlik odaklı yaklaşımda ise, bireyin kendi dışında olan başkalarıyla ilişkiselliğinin derecesine göre şekillenen bir bireycilik-toplulukçuluk ayrımı yapmıştır (Kağıtçıbaşı, 2019: 124).

Kağıtçıbaşı, değerler odaklı toplulukçuluk yaklaşımında ileri sürdüğü normatif toplulukçuluğu, kişi ihtiyaçlarının grup ihtiyaçlarının gerisinde kaldığı ve grup normların oluşmasında geleneklerin etkili olduğu muhafazakâr toplumları tanımlarken kullanmıştır (Kağıtçıbaşı, 2019: 124-125). Nitekim toplulukçuluğun bu normatif yönü Hofstede (2001) ve Triandis’in (1995) çalışmalarında da ön plana çıkmaktadır.

Triandis, öncelikle yatay-dikey şeklinde bireycilik-kolektivizm ayrımına girmeden bu iki yapının bazı genel özellikleri üzerinde durur. Triandis’e göre benlik, kolektivist toplumlarda bireyci toplumlara göre daha bağımlıdır. Grup içi kişisel ve grupsal hedefler kolektivist toplumlarda daha uyumlu bir görüntü çizerken, bireyci toplumlarda bireylerin çıkarları üzerinden uyumsuzluk gösterir. Bu anlamda kolektivist toplumlarda sosyal davranışları normlar ve yükümlülükler yönlendirirken, bireyci toplumlarda ise davranışları yönlendiren kişisel ihtiyaçlar, sözleşmeler ve haklar olmaktadır (Triandis, 1995: 43-44, 72).

Buradan hareketle yatay ve dikey bireycilik-toplulukçuluk sınıflandırmasını ele alan Triandis, yatay-dikey toplulukçuluk ayrımını “hiyerarşi” kavramı ile belirler. Bu sınıflandırmaya göre dikey toplulukçulukta üyeler, gruba hizmet etme ve onun yararına gerekli fedakârlıklarda bulunma noktasında geri durmazken, buradan doğacak grup içi eşitsizliği ve statünün getirdiği ayrıcalıkları da kabul eder. Tersine yatay toplulukçulukta ise bu eşitsizlik durumu reddedilmektedir (Triandis, 1995: 44). Dikey toplulukçuluğun bu özelliği “karşılıklı bağımlılığı” artıran bir unsur olurken, diğer yandan grup üyelerinin grup dışındakilere karşı olan ilişkilerde farklılaşmaya yol açacak “ben-öteki” ayrımının oluşmasını ortaya çıkarmaktadır (Triandis, 1995: 73-76). Nitekim benzer bir analizi Kağıtçıbaşı da normatif toplulukçulukta görülen “ilişkisel benlik” üzerinden yapmaktadır. Kağıtçıbaşı, toplulukçu kültürlerde ilişkisel benliğin bir sonucu olarak grup üyelerinin kendi aralarındaki davranış ilişkilerinin düzeyini, dış gruptakilerle olan ilişkilerinde aynı seviyede uygulamadığını ileri sürmüştür (Kağıtçıbaşı, 2019: 127).

Kağıtçıbaşı ve Triandis’in ardından Hofstede’in (2001) bireyselci ve kolektivist toplumları “güç mesafesi” ve “belirsizlikten kaçınma” gibi etmenlerle ilişkilendirdiği çalışması, Triandis’in dikey toplulukçuluk ve Kağıtçıbaşı’nın normatif toplulukçuluk kavramlarıyla birlikte incelendiğinde düşünürler arasında uyum olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hofstede, 53 ülkede gerçekleştirdiği çalışmasında, bireyselci-kolektivist toplumları “güç mesafesi” ve “belirsizlikten kaçınma” başlıkları altında ülkelerin politik tutum, çalışma stilleri, aile ilişkileri ve sosyal formlar gibi konularda nasıl davrandıklarını ve hangi özelliklere sahip olduklarını listelemeye çalışmıştır. Bu anlamda yüksek güç mesafesine sahip toplumlarda (Türkiye de yüksek güç mesafesine sahip olan ilk 20 ülke içerisinde yer almıştır) (Hofstede, 2001: 87) otorite ile geleneksel değerler arasında sıkı bir bağ bulunması, özgürlük yerine eşitliğin ön plana çıkması ve elitlerin otoriter değerlere daha yatkın bir tutum sergilemesi gibi özellikler ön plana çıkmıştır (Hofstede, 2001: 96). Hofstede’e göre güç mesafesi oranının yüksek çıkması aynı zamanda, ilgili toplumlarda hiyerarşik eşitsizliğin artmasına ve güç sahiplerinin daha ayrıcalıklı gözüktüğü sosyal normların oluşmasına sebep olurken; politika sahnesinde de partilerin merkezin sağ ve sol taraflarında kutuplaştığı (bu duruma sendikalar da dahil) ama sağ partilerin daha başarılı olduğu, bürokratik skandalların fazlaca yaşanabileceği

ve buna bağlı olarak ani iktidar değişikliklerinin olabileceği bir duruma yol açabilmektedir (Hofstede, 2001: 98, 116).

Bir diğer kültürel özellik olan “belirsizlikten kaçınma” durumu, güç mesafesinde olduğu gibi kolektivist toplumlarda yüksek çıkma eğilimindedir. Hofstede, belirsizlikten kaçınma oranı yüksek çıkan toplumların, (Türkiye yine yüksek belirsizlikten kaçınma durumuna sahip ilk 20 ülke arasındadır) gelecek konusunda yüksek kaygıya ve stres derecesine sahip olduklarını ve bu kaygı ve stresten kaynaklı belirsizlik durumlarını tehdit olarak algıladıklarını öne sürmüştür (Hofstede, 2001: 151, 164, 180). Belirsizlikten kaçınma durumunun yüksek seviyede olması, Triandis ve Kağıtçıbaşı’nda belirttiğimiz, kişilerin iletişim kurmada grup içi-grup dışı ayrımını yapıp davranışlarını bu ayrıma göre şekillendirmesinde önemli bir etkidir. Belirsizlik durumunu olası bir tehdit olarak algılayan kişi, kendi grubunun dışında kalan yabancı birisine karşı daha kuşkucu ve temkinli olur. Belirsizlik durumunun ortadan kalkması için kendi grubunun içinde, bir anlamda kolektif belleğin bilgisine, bir ortak fikir birliğine ihtiyaç duyar. Ötekine karşı olan bu belirsizlik, kuşku ve tehdit durumuna bir örnek olarak Hofstede, yüksek belirsizlikten kaçınma durumuna sahip toplumların “kendi ırkından olmayanları komşu olarak reddetme” reaksiyonunu gösterdiklerini belirtir (Hofstede, 2001: 180).

Hofstede, bu iki özellik üzerinden Türkiye’yi de dahil ettiği “yüksek güç mesafesi-kolektivistik” ve “yüksek belirsizlikten kaçınma-kolektivistik” (Hofstede, 2001: 217, 249) kültürüne dahil olan toplumların cemaatçi, geleneksel, tekilci ahlaka sahip, aileye sadakatle bağlı ve özel hayatın sıkça denetlendiği sosyal özelliklere sahip olduğu çıkarımında bulunur. Ayrıca politik olarak da düşünce ve oy verme davranışının grup üyelerince belirlenen ve dolayısıyla politik gücün çıkar gruplarınca kullanılabilme alanı yaratan özelliklere sahip olduğunu belirtir (Hofstede, 2001: 227, 236, 251). Çıkar gruplarının politika sahnesinde etkili olabileceği varsayımı, Triandis’in öne sürdüğü kolektivist toplumlarda yükselebilmek ve işini yaptırabilmek için kişisel ilişki ağlarına gerek duyulması düşüncesi (Triandis: 1995: 139) ile birlikte ele alındığında, kolektivist toplumların “patrimonyalizm”, “klientalizm” ve “patronaj” gibi kavramlar arasında güçlü bir ilişki kurulabildiği gözükmektedir.

Buraya kadar kolektivist kültüre sahip toplumların “güç mesafesi” ve “belirsizlikten kaçınma” özelliklerinden kaynaklanan tutum ve davranış özelliklerini üç önemli ismi üzerinden özetlemeye çalıştım. Bir sonraki başlıkta da kolektivist toplumlarda görülen bu kültürel değerlerin politik söylem çalışmalarında nasıl ele alınabileceğini inceleyeceğim.

5. POLİTİK SÖYLEM ve KOLEKTİVİST KÜLTÜR

Toplumların sahip oldukları kültürel yapılar, kişilerin politik davranışlarını etkilemesi ile paralel olarak politik sistemin karakterini belirlemesi açısından da önemlidir. Fakat burada kültürel yapılara salt kurucu bir rol atfetmek, onun eylemi gerçekleştiren ile arasındaki araçsallığın göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Nitekim kültür, politik arenada kendisini dil vasıtası ile de oluşturur. Politik dil, kullanılan kavram ve anlamlar ile toplumsal hayatta dolaşıma girer ve kullanılmaya başlar. Bu anlamda kültür, bir yandan toplumun dil vasıtası ile politik yargılarını oluştururken, diğer yandan politikacıların da bu yargıları söylemlerinde kullanmaları açısından politikayı da oluşturmaktadır. Bir anlamda politika sahnesinde dil olarak söylediğimiz şeyler, söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada politik söylem, sosyal ve politik ilişki içerisindeki birey veya grupların anlam ve eylem pratiklerini harekete geçirici dilsel ve göstergesel kalıpları içerisinde barındırmasından dolayı, politik kültür üzerine yapılacak incelemelerde politik niteliği olan metin ve söylemleri ön plana almak gerekmektedir (Sarıbay ve Ögün, 2019: 97-98; Street, 1994: 105). Nitekim kolektivist kültürlerde görülen yüksek güç mesafesi, otoriter ve gelenekçi politik söylemlerin ortaya çıkmasına; yüksek belirsizlikten kaçınma durumu da kutuplaştırıcı, korku ve güvensizliğe dayalı bir politik söylemin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bu anlamda göstergebilim çalışmaları, içerik analizi yöntemi ile politik söylemin kültürde nasıl somutlaştığını göstermesi açısından öne çıkmaktadır. Dittmer, göstergebilimi, anlamları sistematik olarak analiz etmede kullanılan bir yöntem olarak görür. Politik kültürün dil ile olan bağlantısına odaklanarak, onun somut yapılar, semboller, ikonlar ve amblemler üzerindeki göstergeleri ile içerisindeki anlamın yorumlanmasında kullanır (Dittmer, 1977: 566-567). Bir anlamda göstergebilimi politik söylem araştırmalarında cazibeli hale getiren şey, kültürün semboller aracılığı ile aldığı halin, anlam ve davranış üzerindeki etkisini dilbilimsel yolla çözebilecek bir alan sunmasıdır (Wedeen, 2002: 720). Diğer yandan göstergebilim, diyalektik şekilde yaklaştığı bu çözüm sahasında politik söylemi hem toplum hem iktidar yönüyle ele alarak iktidar politikaları ile toplumsal faaliyet arasında dil-iletişim bağlantısını da kurma imkânı tanımaktadır (Laitin, 1988: 589; Bergesen, 1978: 1016).

Dolayısıyla eğer toplumların kültürel yapıları, arzulara, özlemlere ve buna yönelik eylemlere etki edebiliyorsa, bu durum aynı zamanda politik malzeme haline de gelebilmektedir. Bu anlamda politik semboller ya da ritüeller gibi somut göstergeler, iktidarların sadece politik olarak kullandıkları metaforlar olarak değil, aynı zamanda bu iktidarlarının sürdürülebilir olması için kullandıkları araçsal bir duruma dönüşmektedir. Özellikle iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte politik faaliyetlerde toplumsal kültüre ait retoriklerin ön plana çıkartılarak daha geniş kitlelere ulaştırılabilmesi, politikacıların kendi kitlesini etkisi altında tutması noktasında bu araçsal durumu işlevsel kılmaktadır (Jasper, 2005: 127, 130).

Bu ilişkisellik içerisinde Denzin, metin ve hikâyeler içindeki kültürel öğeleri yorumlayarak söylem çalışmalarına katkıda bulunurken, bu katkının söylem içindeki kültürel öğelerin üretim, dağıtım, tüketim ve dönüşüm süreçlerine etki eden politik yönünü anlamlandırmamıza yardımcı olduğunu ileri sürer. Ayrıca iktidar mekanizmasını gelenek-politik kültür-toplum üçgeninde ele almamıza ve metin incelemeleri aracılığı ile bu ilişkinin ideolojilerde, politik çıkarılarda ve gündelik toplumsal ilişkilerde nasıl tezahür ettiğini ortaya çıkarmada kolaylık sağlamaktadır (Callero, 2003: 125). Örneğin kolektivist kültürlerdeki toplumsal hafızanın bireyin eylemine etki ettiği geleneklerde gündelik toplumsal ilişkiler, grup aidiyetini ve sadakatini ön plana çıkaran bir yapıya evrilirken, bunun politika sahnesindeki yansımaları da grup içi kayırmacılığa dayalı patronaj söylemi olabilmektedir.

Elbette burada grupların farklı kültürel kalıplara ve sosyal ilişkilere sahip olabileceğinden hareketle kendi aralarındaki müzakere, rekabet ve çatışma, tek tip bir söylem kalıbını değil, bulunduğu coğrafyadaki politik sistemin sosyal yapısının özelliklerine göre değişkenlik gösteren bir kalıbı ortaya çıkarmaktadır (Sewell Jr., 1997: 49). Örneğin Kavanagh'a göre Fransa'da sık görülen hükümete karşı güvensizlik, kolektivist toplumlarda da görülen kişiler arası güven ilişkisinin sosyal ilişkilerdeki düşük seviyesinden dolayıdır. Tersine, Britanya'da hükümete yönelik duyulan güven, toplumsal kültürdeki uzlaşmacı ve müzakereci kişilik ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Bu iki örnekten farklı olarak kolektivist toplum özellikleri gösteren Meksika'da ise insanlar, hükümet politikalarına ve bürokrasiye karşı zayıf bir güven hissine sahip olsalar da buna karşın, Meksika devriminin duygusal sembollerinin benimsenmesinden gelen sisteme bağlılığı da devam ettirmiştir (Kavanagh, 1972: 12, 15).

Bu noktada Britanya/Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa/İtalya karşılıklı analizine başvuran Kavanagh, farklı toplumsal yapılarda kültürün politik söylem ve sistem içerisindeki etkisini incelemiştir. Kavanagh'a göre, Britanya ve ABD'nin homojen bir politik kültüre sahip olması, toplumun farklı değerleri içselleştirebilme becerisinin yüksek olması, baskı grupları ve medyanın görece özerkliğe sahip olması, siyasetin farklı kimliklere ve sadakat nesnelere tahammüllü yaklaşmasına ve müzakere kültürüne alan açmasına olanak sağlamaktadır. Bu da doğal olarak politik söylemin kolektivist toplumlarda görülen grup normları üzerinden değil, Triandis'e atıfla belirttiğimiz (Triandis, 1995: 43-44, 72) bireyselci toplumlarda görülen

ihtiyaçlar, haklar ve sözleşmeler üzerinden oluşmasını ortaya çıkarmaktadır. Buna karşılık Fransa/İtalya ikiliğinde ise kültür, farklı grup yapılarının içinde alt kültürlerle ayrıldığı için grup bağlılıkları daha önemli rol oynamaktadır. Burada görülen yüksek partizanlık bağı, müzakereci söylemin oluşmasını engellemektedir. Ek olarak, her grubun kendi sosyal, dini ve partizanlık bağlarını kendi içerisinde pekiştirerek yeniden üretebilmesinden dolayı, alt kültürlerin birbirlerine karşı tahammül düzeyinin düşük olmasına ve toplumsal kutuplaşmanın yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Haliyle bu toplumsal yapı özelliği, politik sistemi ve kullanılan söylemin niteliğini de etkilemektedir. Örneğin Kavanagh, Fransa/İtalya ikiliğine benzer bir kültüre sahip olduğunu öne sürdüğü Hollanda'nın, bu iki ülkenin özelliklerini sergilememe sebebini, siyasal sistemin müşterek bir demokrasi fikri üzerine kurulması ve sorunlar karşısında müzakere söyleminin ön planda tutulması olarak görmüştür (Kavanagh, 1972: 24-25).

Son olarak politik söylem ve kolektivist kültür arasındaki ilişkiyi incelemede önerilen araştırma alanlarına yönelik Elkins ve Simeon, hükümet faaliyetlerinin kapsamının ve içeriğinin yardımcı olabileceğini öne sürer. İkiliye göre, hükümetlerin kamusal ve özel alana yönelik uygulamalarında nasıl davrandığı ve içeriklerinde hangi dilsel kalıpları kullandıkları, politikalarının arkasındaki kültürel öğeleri anlamada etkili olabilecektir (Elkins ve Simeon, 2000: 36). Wedeen ve Chilton ise inceleme alanını biraz daha genişleterek diziler, kamusal eylemler, reklamlar, mahkeme davaları, ders kitapları gibi materyallerin içerik analizinden yararlanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca politik aktörlerin, simgelerin kültürel etkileşiminden yararlanarak toplumsal kültürü etkileyebileceği seçim vaatleri, gazete haberleri, spor etkinlikleri, başkanlık açılış nutukları, basın konferansları gibi materyalleri de bu kapsamda değerlendirerek (Wedeen, 2002: 722-725; Chilton, 1988: 436), Elkins ve Simeon'a katkıda bulunmuştur.

6. SONUÇ

Çalışma boyunca politik söylemin toplum ile kültür arasındaki bağlantısı yapılarak onun bir analiz birimi olarak nasıl kullanılabileceği aktarıldı. Geline nokta, politik söylem çalışmaları post-yapısalcı tartışmalar sonrası bağımsız bir değişken haline gelince, özne-iktidar ve kültürel çalışmalarda en çok kullanılan metotlardan biri haline geldiği görülmüştür. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile söylem çözümlemelerinde kullanılacak malzemelerin çeşitlenmesi ve bu malzemelerin erişimine kolay ulaşılabilmesi durumu da söylem çözümlemelerine olan ilginin artmasında önemli bir etkisi olmuştur.

Çalışmada aynı zamanda kültür kavramına ayrıntılı bir şekilde değinildi. Çünkü kültür, hem dilsel hem de göstergesel olmak üzere toplumun kolektif belleklerinde yer edebilme ve dolayısıyla politik tutum ve davranışlarına yön vermede etkili bir yere sahiptir. Elbette burada politik söylem sadece toplum üzerinden okunmamış, iktidarların da toplumu kendi hâkimiyetinde tutabilmek için kullandığı bir yöntem olduğu vurgusu yapılmıştır. Bir anlamda kültür, hem toplumsal ilişkileri ve politik tutumları düzenleyen hatta yeri geldiğinde kurucu bir etkisi olan role bürünürken, hem de iktidarlar tarafından düzenlenebilen ve belirli bir bağlama oturtulabilen bir özelliğe sahiptir.

Diğer yandan kolektif hafızanın bireyin davranışlarını iç grup normlarına göre düzenleyebilme gücü, onun kuvvetli olduğu toplumlarda "ben-öteki" düzeyine gelerek, politik söylemin farklılaşmasına neden olabilmektedir. Bu anlamda metinde bahsedilen "yüksek güç mesafesi" durumu, hem otorite ve hiyerarşiden kaynaklanan eşitsizliği koruyan hem de grup içi sadakate dayalı kayırmacı politik söylemi ön plana çıkarmaktadır. "Yüksek belirsizlikten kaçınma" durumu ile de dış gruba karşı öfke ve ötekileştirici politik söylemi devreye sokabilmektedir. Burada kolektif hafıza, gruba politik tutum ve davranışlarında hangi dilsel ve göstergesel öğeleri açığa çıkaracağını gösteren bir araç kiti hali gelirken, politik söylem de bu kitin içindeki çözümlemeleri metin ve içerik analizleri ile yapmaya çalışmaktadır.

Nitekim politik söylem ile kolektivist toplum arasındaki ilişki hükümet faaliyetlerinden kamusal ve özel alan politikalarına; gazete haberlerinden ders kitaplarına ve seçim vaatlerine; törenlerden dizi ve reklamlara kadar geniş bir hareket alanı içerisinde sürebilmekte, bu ilişkinin içindeki kültürel kodlar da içerik analizi ile ortaya çıkarılabilmektedir. Bu aynı zamanda politik söylemin kolektivist yapıya sahip toplumlarda, kolektif belleğin hem politik hem toplumsal alanda nasıl somutlaştığını görmede alternatif bir bakış açısı sağlayabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Althusser, Louis (2006), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- Assmann, Jan (2018), *Kültürel Bellek*, Çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, İstanbul
- Berman, Marshall (2012), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çev. Ümit Altuğ- Bülent Peker, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul
- Bergesen, Albert James (1978), “Rituals, Symbols, And Society-Explicating The Mechanisms of The Moral Order”, *American Journal of Sociology*, Vol. 83, No. 4, ss.1012-1021
- Callero, Peter L. (2003), “The Sociology of the Self”, *Annual Review of Sociology*, Vol. 29, ss. 115-133
- Chilton, Stephen (1988), “Defining Political Culture”, *The Western Political Quarterly*, Vol. 41, No. 3, ss. 419-445
- Connerton, Paul (2019), *Toplumlar Nasıl Anımsar*, Çev. Alaeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, İstanbul
- Carnoy, Martin (2015), *Devlet ve Siyaset Teorisi*, Çev. Simten Coşar vd., Dipnot Yayınları, 2. Baskı, Ankara
- Çoban, Barış (2003), “Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Çözümleme Denemesi”, *Söylem ve İdeoloji* (içinde), Edt. Çev. Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul, s.245-284
- Dittmer, Lowell (1977), “Political Culture and Political Symbolism: Toward a Theoretical Synthesis”, *World Politics*, Vol. 29, No. 4, ss. 552-583
- Durkheim, Emile (2019), *Ahlak ve Toplum*, Çev. Duygu Çenesiz, Pinhan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- Dursun, Çiler, “İdeoloji Yaklaşımları Çerçevesinde Dil, Söylem ve Siyaset”, Erişim Yeri: <https://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/81-ideoloji-yaklasimlari-cercevesinde-dil-soylem-ve-siyaset>, Erişim Tarihi: 20.03.2024
- Deveci, Cem (1999), “Foucault’un İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayrıştırılmazlığı”, *Doğu-Batı Dergisi*, Yıl 3, Sayı 9, s.25-44
- Elkins, David J.; Simeon, Richard E. B. (2000), “A Cause of Search of Its Effect, or What Does Political Culture Explain?”, *Culture and Politics* (içinde), Edt. Lane Crothers-Charles Lochart, St. Martin’s Press, New York/USA, ss.21-38
- Fairclough, Norman (2003a), “Söylemin Diyalektiği”, *Söylem ve İdeoloji* (içinde), Edt. Çev. Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul, s.173-184
- Fairclough, Norman (2003b), “Dil ve İdeoloji”, *Söylem ve İdeoloji* (içinde), Edt. Çev. Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul, s.155-172
- Finlayson, Alan; Martin, James (2006), “Poststructuralism”, *The State: Theories and Issues* (içinde), Edited by Colin Hay vd., Palgrave Macmillan, New York, s.155-171
- Foucault, Michel (2007), *İktidarın Gözü (Seçme Yazılar: 4)*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- Foucault, Michel (2015), *Biyopolitikanın Doğuşu*, Çev. Alican Tayla, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

- Foucault, Michel (2016), *Özne ve İktidar (Seçme Yazılar: 2)*, Çev. Işık Ergüden- Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 5. Basım, İstanbul
- Halbwachs, Maurice (2018), *Kolektif Hafıza*, Türkçe Söyleyen Banu Barış, Heretik Yayınları, 2. Baskı, Ankara
- Hofstede, Geert (2001), *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*, Sage Publications, Second Edition, California
- İlgın, Leyla (2003), "Söylem ve İdeoloji", *Söylem ve İdeoloji* (içinde), Edt. Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul, s.285-298
- Jasper, James (2005), "Culture, Knowledge, and Politics", *The Handbook of Political Sociology* (içinde), Edt. Thomas Janosky vd., Cambridge University Press, UK, ss. 115-134
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2019), *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikolojide Kuram ve Uygulamalar*, Çev. Kolektif, Koç Üniversitesi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul
- Kavanagh, Dennis (1972), *Political Culture*, Macmillan Education, UK
- Keskin, Ferda (1999), "Söylem, Arkeoloji ve İktidar", *Doğu-Batı Dergisi*, Yıl 3, Sayı 9, s.15-24
- Kocaman, Ahmet (2003), "Dilbilim Söylemi", *Söylem Üzerine* (içinde), Yayına Hazırlayan Ahmet Kocaman, METU Press, 2. Basım, Ankara, s.1-11
- Laclau, Ernesto; Mouffe, Chantal (1992), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, Çev. Ahmet Kardam- Doğan Şahiner, Birikim Yayınları, İstanbul
- Laitin, David D.; Wildavsky, Aaron (1988), "Political Culture and Political Preferences", *The American Political Science Review*, Vol. 82, No. 2, ss. 589-597
- Mead, George Herbert (2019), *Zihin, Benlik ve Toplum*, Türkçe Söyleyen Yeşim Erdem, Heretik Yayınları, Ankara
- Miller, Seumas (1989), "Foucault on Discourse and Power", *A Journal of Social And Political Theory*, No 76, s.115-125
- Mills, Sara (2003), "Söylem ve İdeoloji", *Söylem ve İdeoloji* (içinde), Çev. Zeynep Özarıslan, Edt. Barış Çoban, Su Yayınevi, İstanbul, s.113-130
- Mouffe, Chantal (2017), *Dünyayı Politik Düşünmek*, Çev. Murat Bozluolcay, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- Oğuz, Esin Sultan (2011), "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, s.123-139
- Oğuz, Hatice Şule (2014), "Stuart Hall...", *Moment Dergi*, 1(1), s.125-136
- Olick, Jeffrey K. (2014), "Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür", *Moment Dergi*, Çev. Meral Güneşdoğmuş, 1 (2), s. 175-211
- Özmkas, Utku (2012), "Foucault: İktidardan Biyoiktidara", *Cogito Dergi*, Sayı 70-71, s.53-81
- Purvis, Trevor; Hunt, Alan (2014), "Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji...", *Moment Dergi*, Çev. Simten Coşar, 1 (1), s.9-36
- Sancar, Serpil (2014), *İdeolojinin Serüveni*, İmge Kitapevi, 3. Baskı, Ankara
- Sarıbay, Ali Yaşar (2000), "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Kültür", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (içinde), Haz. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, ss.447-462

- Street, John (1994), “Political Culture - From Civic Culture to Mass Culture”, *British Journal of Political Science*, Vol. 24, No. 1, ss. 95-113
- Sewell Jr., William H. (1997), “Geertz, Cultural Systems, and History: From Synchrony to Transformation”, *Representations*, No. 59, ss. 35-55
- Triandis, Harry C. (1995), *Individualism&Collectivism*, Routledge, New York
- Turner, Jonathan H.; Beeghley, Leonard; Powers, Charles H. (2018), *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, Çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yayınları, 7. Baskı, Bursa
- Wedeen, Lisa (2002), “Conceptualizing Culture: Possibilities for Political Science”, *The American Political Sciences Review*, Vol. 96, No. 4, ss. 713-728
- Williams, Raymond (2013), *Kültür ve Materyalizm*, Çev. Ferit Burak Aydar, Sel Yayıncılık, İstanbul
- Wilson, John (2003), “Politik Söylem”, *Söylem ve İdeoloji* (içinde), Çev. Zeynep Özarslan, Edt. Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul, s.131-154
- Zeyrek, Deniz (2003), “Söylem ve Toplum”, *Söylem Üzerine* (içinde), Yayına Hazırlayan Ahmet Kocaman, METU Press, 2. Basım, Ankara, s.27-47